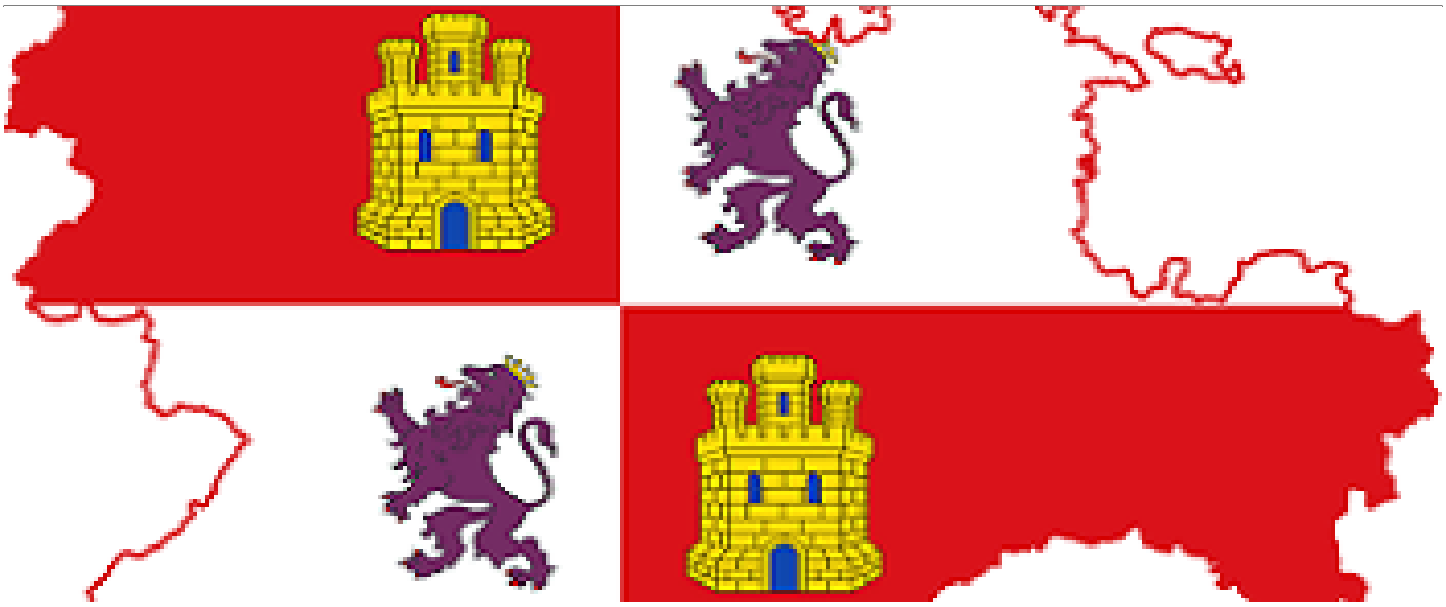

La manca de substantivitat política de la Castella del segle XV

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 20-11-2018

Article basat en la conferència d'En Pep Mayolas al 18è Simposi sobre la Història Censurada de Catalunya celebrat a Arenys de Munt els dies 16 i 17 de novembre del 2018.

Si tenim presents les investigacions[1] de l'Ivan Giménez[2], al segle XV, com als segles immediatament precedents, hi havia una Hispania Tarraconensis o regne de Tarragona que tallava la península ibèrica en diagonal, des de Galícia fins a Múrcia, de tal manera que no existien ni l'anomenada Corona de Castilla, ni tampoc la famosa Corona d'Aragó, si més no com a dominis dotats d'entitat política. Tota la història que ens han explicat és un constructe narratiu començat probablement en temps dels Reis Catòlics i suportat, això sí, en una gran quantitat de documents creats ad hoc al llarg del temps per dotar de versemblança i legitimitat un món de fantasia equiparable a l'univers de la factoria Disney. Si En Walt Disney ho va poder fer, no subestimem la creativitat d'uns quants estrategs polítics al servei de Ferran el Catòlic i de Felip II.

Ara bé, si l'Ivan Giménez és un bromista que s'ho inventa tot i jo m'equivoco en fer-li cas i en veure conspiracions procastellanes a tot arreu, sempre podem anar a la història oficial, al rigor científic dels acadèmics, i comprovar com algunes de les sentències i afirmacions que sovint trobem als seus textos ens dibuixen una Castella que presenta tots els símptomes d'una important manca d'entitat política. I aquests textos només agafen un significat ple, o més complet, si acceptem la idea d'una Hispania Tarraconense.

Com per exemple quan En Henry Kamen, tot i que enlluernat per les glòries de Castella —com és costum entre els grans hispanistes—, ens confessa que aquest regne no coronava els seus reis: «A Castella, lloc que comptava amb més pràctica quant a poder reial, els reis constituïen en veritat un cas singular entre les monarquies de l'Europa Occidental: rebutjaven conscientment (o deliberadament) molts dels símbols de poder que utilitzaven les monarquies de fora de la Península; no consideraven que la seva investidura fos sagrada; no asseguraven tenir poders per a sanar els malalts

(...); i no tenien rituals especials per als seus naixements, coronacions ni morts»[3]. Un cas molt singular, certament. Perquè els reis «de Castella» no vivien a Castella: eren els monarques catalans de la Tarraconensis, i els seus rituals d'investidura o d'enterrament tenien lloc en territori català. Per això no hi ha constància que es coronessin mai, els reis de Castella.

En Julio Valdeón, estudiós dels Trastàmara, després de presentar Juan I de Castilla com a excepció, subratlla que «certament, a la corona de Castella no existia la tradició de coronar els seus reis»[4]. En Pierre Vilar extractat pel marquès de Lozoya escriu que «de 1250 a 1400, Castella, debilitada, dividida, havia vist intervenir amb freqüència els reis d'Aragó en les seves disputes internes»[5]. Una circumstància ben natural, si els reis dits «d'Aragó» eren en realitat els de tota la Tarraconensis. El pare Tarsicio de Azcona ens avisa que «Castella, tot i les seves pomposes Corts, no tingué en el segle XV accés a un govern representatiu del regne. La funció dels tres braços de la nació quedà reduïda a la discussió sobre els subsidis que calia votar per a les empreses reials»[6]. La funció dels tres braços era pròpia de les Corts catalanes. Bo i parlant dels Reis Catòlics, En Hugh Thomas diu que «la Corona de Castella es pogué permetre el luxe de no convocar les Corts durant llargs períodes de temps»[7], i que aquesta «institució era menys influent que no pas als regnes de Ferran. No es requeria l'assistència del clergat i de la noblesa, i per tant, rarament hi assistien. Les ciutats que enviaven procuradors a les Corts només eren disset, i durant gran part del segle XV, els representants de les ciutats s'havien limitat a dos per cadascuna»[8]. És a dir, les preteses Corts de Castella es reduïen a una reunió de trenta-quatre persones, dues per cada ciutat amb dret a vot, amb els representants de la monarquia per discutir els subsidis que es concedien per a les empreses reials. Aquestes reunions per fixar un tipus impositiu o un sostre de contribució s'haurien batejat amb el nom de «Corts» amb posterioritat i diríem que som, altre cop, davant dels símptomes d'un territori sense substantivitat política que, com assenyalava Tarsicio de Azcona, «al segle XV no té accés a un govern representatiu del regne». Igualment, el pare Azcona ens deixa una constatació interessant, i és que les grans cases nobiliàries castellanes del segle XVI no tenen títols anteriors a 1368. «L'excepció en tot cas confirma la regla»[9], remata. Sembla, doncs, que a Castella no hi trobem ni reis, ni nobles.

En Jordi Bilbeny, en el capítol completíssim que dedica en el seu Príncep de Catalunya al virregnat com a institució catalana, aporta una cita de l'Alfonso García Gallo que també ens confirma la manca d'entitat institucional de Castella: «Tot el territori forma una sola unitat política, i els diversos regnes que la composen —Castella, Lleó, Toledo, Sevilla...— no tenen substantivitat política ni administrativa. El rei exerceix la seva autoritat immediata sobre els territoris de les ciutats. Les divisions regionals intermèdies tendeixen a desaparèixer. Amb la tramesa de corregidors reials a totes les ciutats, el 1480, se'n consuma la desaparició. D'ara endavant, al govern local i al provincial el corregidor és l'únic representant directe del monarca. Però és clar que no és, ni podia ser, un virrei»[10]. A Castella no s'hi coronaven reis, per tant, i tampoc hi havia virreis perquè el territori com a tal no tenia substantivitat política. Ni tenia capital. Perquè no era un regne.

El marquès de Lozoya deixa clar que a Castella, «els consells [municipals] eren repúbliques independents governades per la poderosa cavalleria ciutadana, i amb prou feines hi arribava l'autoritat del rei. Aquesta situació motivà que, tal com passava a tota Europa, la noblesa local es dividís en bàndols que ensangonaven places i carrers en conteses inacabables»[11]. ¿No som davant d'un territori una mica abandonat a la seva sort, on la llunyania del rei —que vivia a Catalunya— propiciava aquestes disputes pel poder local entre els galls de cada zona? El mateix de Lozoya diu: «De ben antic, els reis venien nomenant corregidors, funcionaris reials que inspeccionaven la marxa del municipi i corregien malifetes; però aquests delegats reials, mai ben vistos pels pobles, es nomenaven només a petició de les ciutats o sempre que els reis entenguessin que hi havia alguna "minva" en l'administració municipal. El 1396, Enrique III creà els corregidors com a institució normal a les ciutats i viles d'importància, i això causà tal disgust a les repúbliques consistorials que moltes, Sevilla entre elles, es negaren a admetre els nous funcionaris»[12].

Si donem per bona la data, el 1396 és l'any que mor Joan I i puja al tron català el seu germà Martí I. Fa l'efecte, doncs, que quan es produeix un relleu successori a la Corona catalana també té lloc un nomenament de nous corregidors a Castella. Tindria força sentit que cada nou monarca designés els seus delegats reials de confiança. I també el tindria que des dels municipis castellans protestessin davant el canvi, si ja s'havien guanyat la confiança del corregidor vigent i pensaven que «més val boig conegut que savi per conèixer».

De fet, si ens mirem la història oficial de la monarquia castellana al segle XV, veurem que sempre, per alguna raó, hi ha un personatge de la Corona catalana al darrere o al costat del monarca castellà. El segle comença amb el govern d'Enrique el Doliente, un sobirà malaltís que es mor als 27 anys d'edat l'any 1406. Puja al tron el seu fill Juan II, però com que és menor d'edat, qui governa en nom seu és el germà del Doliente, que és Ferran d'Antequera, l'infant reial que serà escollit a Casp com a rei dels catalans. El 1420, ja major d'edat, Juan II de Castilla serà raptat per Enric d'Aragó. Alliberat, restarà sota la protecció del conestable aragonès Álvaro de Luna, que es convertirà en la persona que regeix els destins de Castella per boca del rei. El 1453, Juan II el fa executar, però l'any següent el rei cau en una mena de melangia per la seva «orfandat política» i es mor. És a dir, mort el Conestable, desapareix el rei.

Puja al tron Enrique IV el Impotente. D'aquest ens diuen que el seu primer matrimoni es desfà per manca de consumació i del segon només té una filla, Juana la Beltraneja, de la qual es sospita que no és filla seva, sinó del privat de la reina, En Beltrán de la Cueva. L'Impotente regna durant vint anys i es mostra indecís i mancat d'autoritat. Al final acaba governant al dictat del seu primer ministre, l'Adelantado mayor i marquès de Villena, que per més que ens diguin que es deia Juan Pacheco, resulta que té un títol de la casa reial catalana, els prínceps i després marquesos de Villena. El 1474, quan es mor Enrique IV —dos mesos després que el seu cambrer i majordom major, el marquès de Villena[13], també és casualitat— puja al tron una dona, una tal Isabel, que està casada amb un que serà rei d'Aragó, un tal Ferran. Altre cop! Ens la pinten amb caràcter viriloide i molt abrandada, però al món medieval, molt és de témer que la figura d'autoritat era l'home. I més en un cas com el de Ferran el Catòlic, lloat al seu temps com a model de príncep maquiavèl·lic.

Per tant, al llarg del segle XV veiem uns monarques castellans que bé per malaltia, bé per romandre en minoritat, bé per ser de caràcter feble o influenciable, el cas és que sempre hi ha una figura aragonesa —els catalans ja se sap que no existim, a la història oficial— que governa a l'ombra, bé com a regent, com a conestable, com a «privado del rey» o com a rei consort. És a dir, fins i tot en la fantasia procastellana que tenim com a història científica i oficial, qui ostenta el poder a Castella al llarg del segle XV és sempre un personatge de la Corona catalana.

Què repeteix de forma incessant el mite dels Reis Catòlics? Que ells foren l'inici, la causa i el motor de la unitat de les Espanyes. Tenint en compte que la història que anem revisant es revela com una acumulació de mentides al servei de la raó d'Estat, no ens hauria d'estranyar que Isabel i Ferran fossin, en realitat, els desmembradors d'Espanya, els qui varen posar les bases per trencar la unitat de la Hispania Tarraconensis, la qual responia a una uniformitat catalana preexistent que abraçava la meitat o més de la península. Isabel i Ferran tenien la missió de parcel·lar l'Espanya catalana perquè, més enllà del seu mandat, se n'arribés a consolidar una de nova i diferent. Una Espanya que es descobrís en un altre idioma i amb una altra vocació política, i que renegués de la condició catalana. Morta Isabel, Ferran es casa per poders amb Germana de Foix quan encara no ha passat un any. I si tenen descendència, la criatura es convertirà en l'hereu de la Corona d'Aragó, però no de pas la de Castella, i la formosa unió d'Espanya quedarà en re. I doncs per què, sabent això, el Rei Catòlic es fa malbé la salut prenent totes les Viagres de l'època per intentar tenir un fill amb Germana? Vet aquí: perquè el projecte de Ferran no és la «Unión de Coronas» que entona tothora la feliç història d'Espanya, sinó la fragmentació de la Tarraconensis en els regnes de Castella, Navarra, Aragó, València... i un domini de rang pretesament inferior, un principat anomenat Catalunya, que s'ha d'escanyar i dividir en cada ocasió que els segles arribin a brindar. I un cop la història reescrita ens presenta aquests territoris estèrilment disgregats durant l'Edat Mitjana, les cròniques arriben al segle XV i celebren amb èpica immemorial la reunió de tots ells com un assoliment irrepetible.

És el moment fundacional de l'Espanya moderna. Una Espanya que glorificarà els Reis Catòlics com els artífexs de la unió castellana de dues Corones inexistents: la d'Aragó, més feble i despoblada, i la de Castella, preeminent i dotada de grans recursos verges (demografia, llanes, blat...) que es desvetlla de la llarga nit medieval i es llança a conquistar el món fins a convertir-lo en un imperi on «no se ponia el sol». És el relat que es consolida amb Felip II. Glòria als Reis Catòlics, els unificadors d'Espanya, quan en realitat havien desmembrat el regne de Tarragona per anar-hi esborrant tots els vestigis de catalanitat i anar-los substituint per una simbologia, una cultura i una llengua que encara estaven per fer, que varen vampiritzar gran part del Renaixement català i que s'anaven adaptant sobre la marxa a la realitat que havien de suplantar.

PEP MAYOLAS

Notes:

[1] IVAN GIMÉNEZ, "La Corona d'Aragó i els reis de la Tarraconensis", Institut Nova Història, 2 de maig de 2015, https://www.inh.cat/articles/La-Corona-d'Arago-i-els-reis-de-la-Tarraconensis

[2] IVAN GIMÉNEZ, "Breu recull d'autors que anomenen al rei i regne d'Aragó com Tarragona", Institut Nova Història, 3 de març de 2016, https://www.inh.cat/articles/Breu-recull-d'autors-que-anomenen-al-rei-i-regne-d'Arago-com-Tarragona

[3] HENRY KAMEN, Del Imperio a la decadencia. Los mitos que forjaron la España moderna, Ediciones Temas de Hoy,

SA, Madrid, 2006, p. 75.

[4] JULIO VALDEÓN BARUQUE, Los Trastámaras. El triunfo de una dinastía bastarda, Ediciones Temas de Hoy SA, Madrid, 2001, p. 52.

[5] MARQUÉS DE LOZOYA, Historia de España, Salvat Editores SA, Barcelona, 1967, tom II, p. 302.

[6] TARSICIO DE AZCONA, OFM, Isabel la Católica, La Editorial Católica SA, Madrid, 1964, p. 70.

[7] HUGH THOMAS, El Imperio español. De Colón a Magallanes, Editorial Planeta SA, Barcelona, 2006, p. 63.

[8] Ídem.

[9] TARSICIO DE AZCONA, OFM, ob. cit., p. 71.

[10] JORDI BILBENY, Cristòfor Colom, Príncep de Catalunya, Proa, ECSA, Barcelona, 2006, p. 58.

[11] MARQUÉS DE LOZOYA, ob. cit., tom II, p. 271.

[12] Ídem, p. 272.

[13] Juan Pacheco, marquès de Villena, Adelantado mayor de Castilla i mestre de l'orde de Sant Jaume, mor el 4 d'octubre de 1474, poc abans que el rei Enrique IV, qui ho fa l'11 de desembre del mateix any. https://ca.wikipedia.org/wiki/Juan_Pacheco